

Verena Perko
Univerza v Ljubljani,
Alma Mater Europea – Fakulteta za humanistični študij,
Institutum Studiorum Humanitatis, Ljubljana,
Nova univerza

Interpretacija kulturne dediščine s pomočjo mitov in pravljic, drugi del: miti in pravljice, orodje »smisla«¹

1 Uvod

Prispevek obravnava interpretacijo dediščine s pomočjo mitov in pravljic.² Pripovedovanje je pradačna oblika interpretacije sveta, utemeljena na psihosocialni strukturi človekove biti (Jung, Kerenyi, 2007; Bettelheim, 1999). Ljudski pripovedovalci so bili interpretatorji, pojasnjevali so nastanek vesolja in sveta s pripadajočimi življenjskimi cikli. Razlagali so red in zakone ter vzgajali nove rodove. Prispevek razkriva terapevtski naboj pripovedništva s filozofsko-psihoanalitičnim pristopom, s pomočjo psihoanalitičnega koncepta arhetipskega osvetli transcendenčno naravo mita. Po Jungu so miti *archai*, so pripovedovanje o izvornem in dotik s prvinsko celoto, ki nas vodi v živo klico ucelotenja (Jung, Kerenyi, 2007, 20).

Pripovedno blago³ je nenadomestljiv del nesnovne dediščine in jedro kolektivnega spomina.⁴ Odseva brezštevilna videnja, vrednote in predstave, preoblikovane v večplastna simbolna sporočila, posredovana skozi zgodbe. Miti in pravljice so pomemben del kulturno-historične tradicije, ki je ključna človekova vez s preteklostjo (Gadamer, 2009).

Vstopna hipoteza se glasi, da imajo miti in pravljice vlogo pomenskega sistema, ki v procesih interpretacije olajšuje integriranje dediščine časovno in kulturno oddaljenih dob. Druga hipoteza predpostavlja, da pripovedovanje odpira dialoški prostor interpretacije in vzpodbuja aktivno vključevanje. Raziskava je interdisciplinarna, povezuje heritologijo, hermenevtiko, mitologijo in kulturno zgodovino. Za razumevanje

1 Prvi del prispevka je bil objavljen v reviji *Ars & Humanitas*, XVII/1, 215–228.

2 Dr. Jelki Pirkovič, Jani Puhar, dr. Tadeju Curku, dr. Kaji Štemberger in mag. Luciji Perko se zahvaljujem za pozorno branje in številne nasvete za izboljšavo teksta.

3 Izraz označuje pravljice, bajke, pripovedke in druge dokumente ljudske kulture (po SSKJ).

4 Pripovedno blago sodi k nesnovni kulturni dediščini, ki po definiciji Unescove konvencije o nesnovni dediščini označuje v prvi vrsti »ustna izročila in izraze, vključno z jezikom kot nosilec nesnovne kulturne dediščine« (Spletni vir 1).



terapevtske in družbene vloge mitov je uporabljen filozofsko-psihoanalitični pristop (Dowden, Livingstone, 2014, 18; Jung, 2017). Tradicionalističen pristop k študiju mitologije je filološko-historičen (Woodard, 2007; Dowden, Livingstone, 2014), ki pa ne nagovarja duhovnega, četudi je mit neločljivo povezan z religijami, rituali in obredi prehodov (Burkert, 1983, XV). Tudi materialna kultura je pogosto povezana z rituali prehodov, zaradi česar miti in pravljice lahko služijo kot kognitivna opora pri interpretaciji kulturno in časovno oddaljenih tem.

2 Miti in pravljice ter moč pripovedne besede

Miti in pravljice imajo univerzalen značaj in so ključnega, splošno civilizacijskega pomena (Slapšak, 2017, 11–18). Homerjevi pesnitvi predstavljata vrhunec svetovne književnosti in edinstven dokument jezika, družbe in kulture (Sovre, 1950; Dowden, Livingstone, 2014, 18). Epa utemljujeta panevropske vrednote, ki so napajale zahodno umetnost, filozofijo in politiko. Prežele so izobraževalne, kulturno-socialne in pravne sisteme, tlakovale estetski, etični in moralni kanon ter oblikovale jedro zahodne zavesti (Guidorizzi, 2018). Z epoma sta se širila poznavanje mitoloških zgodb in njihovo raziskovanje.

2.1 Pesem, boginja, zapoj ...

Miti in pravljice so »živa« vez s preteklostjo in ključ razumevanja sodobnosti ter nosijo mnogopomenska kulturna in vrednotna sporočila (Kropej, 2008). Brez poznavanja mitologije ostajajo sporočila večine umetniških del nedoumljiva in izgubljena za prihodnje generacije (Woodard, 2007; Patočka, 2021, 27). Pripovedno blago se je skozi tisočletja prilagajalo družbenim in individualnim potrebam ter se skozi neskončne pripovedne transformacije zlilo s človekovo bitjo. B. Bettelheim pravi: »Skoraj v vsej človeški zgodovini je bilo otrokovo intelektualno življenje, razen neposredne izkušnje v družini, odvisno od verskih in mitoloških zgodb ter pravlji. Zgodbe so odgovarjale na otrokova najpomembnejša vprašanja, bila so poglobitveni dejavnik njegove socializacije« (Bettelheim, 1999, 33). Miti in pravljice so konstitutivni temelj človekove kolektivne in osebne psihološke strukture (Jung, Kerenyi, 2007; Jung, 2023, 233). Izginjanje pripovednega blaga prinaša plahnenje kolektivnega spomina in spodjeda temelje zahodne civilizacije.

Mit je tradicionalna zgodba z družbeno implikacijo, kjer v neoprijemljivem časovnem okviru nastopajo liki nadnaravnih moči in fabulativnih lastnosti. Mitološki primordijalni kozmični red združuje mrtvo in živo naravo v neločljivo, smiselno celoto, v imanenten del človeka (Kastelic, 1998, 66–88). Miti so reprezentacije konceptov in naravnih entitet, pri čemer uporabljajo antropomorfne podobe. Mite so pripovedovali na diskurziven način. Z izborom zgodbe in načinom pripovedi so nadzorovali njihovo

semantično bogastvo in sproti zamejevali pahljačo njihovih družbenih funkcij. Mit je svojevrsten način ljudskega razmišljanja, je orodje učenja in skupnostnega spominjanja (Conte, 2021; Calame, 2009, 8).

2.2 Miti, sad in glas nezavednega

Miti imajo moč nagovarjati nepredelane usedline nezavednega. V antiki so nezavedno v človekovi psihi različno poimenovali. Sokrat ga je enačil s tem, kar je duša nekoč že vedela in je zapadlo pozabi. Trdil je, da spominjanje omogoči, da »pride na dan resnica bivajočih stvari«. Podoben je tudi Platonov koncept o »odklepanju spomina«, ki se ga v običajnem stanju ne zavedamo (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 107). Platonovo teorijo spominjanja pojasnjujeta B. Škodlar in J. Ciglencečki »kot proces integracije pozabljenosti v vsakdanje življenje« in pot, ki vodi k celostni preobrazbi vsakdanjega pogleda na svet, ki se dogaja v stiku z univerzalnimi resnicami, razkritimi v duši med spominjanjem (2021, 109). Psihoanaliza opredeljuje nezavedno kot celoto vsebin in mehanizmov ter iz zavesti izrinjenih »energij«, ki predstavljajo skladišče potlačenih gonskih vzgibov. S. Freud in C. G. Jung sta nezavedne vsebine psihe opredelila kot individualno in kolektivno nezavedno, C. G. Jung pa je kolektivno nezavedno opredelil kot skupne ali kolektivne vsebine, neodvisne od posameznikovih osebnih izkušenj in razvojnih značilnosti (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 110, 114). Psihoanalitične raziskave so vodile k odkritju kolektivnega spomina, ki je s prostori spomina postal osrednja dediškinska tema (Howard, 2003; Assman, 2006).

2.3

C. G. Jung je nezavedno razložil s konceptom arhetipskega (2017, 31). Arhetipe je razlagal kot nosilce numinoznega, svetega in presežnega. Pojmoval jih je kot sestavni del človekove duhovne dimenzije in kot tisto, kar ima zdravilen učinek na človeka (Jung, 2023). Umetnost, religijo, filozofijo in mitologijo je Jung doumeval kot vrelce arhetipskega (Jung, 2017). Trdil je, da arhetipi kolektivnega nezavednega presegajo posameznika in so transpersonalne, univerzalne narave. Na osebni ravni je arhetipsko pojasnil: »Človek ima svoje lastne *archai*, to so *archai* lastnega organskega bitja, iz katerega nenehno izvira«. Pomen termina *arché* (gr. počelo) kaže, da je Jung želel označiti stik s počelom, ki se v človeški zavesti strukturira kot nekakšen vzorec (gr. *typos*). Na ta (pra) vzorec se nabirajo psihične vsebine, pridobljene z izkustvi. »Arhetipi se po Jungu manifestirajo v naših mislih, občutjih in dejanjih in dajejo dokončno obliko vsebinam, ki so že bile pridobljene z izkustvom« (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 111–112). Jung je razvozlal tudi mehanizme delovanja arhetipov v psihi, ki se šele s prebojem v zavest začnejo polniti z vsebino zavestnih izkustev. Zaradi numinoznega naboja jih je prepoznal kot središča psihične energije, ki se sproža na kritičnih točkah človekovega psihičnega razvoja.

Primerjal jih je nekakšnemu pred vedenju oz. pra-spominu, ki opominja na cilj, kamor naj se človek usmeri (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 111–112).

Na konceptu arhetipa je psihoanaliza utemeljila terapevtsko vlogo pripovednega blaga in pripovedovanja. C. G. Jung je razvil koncept arhetipa pod vplivom antropologije in ga pojasnil kot praobliko univerzalnih simbolov, ki lahko presežejo nasprotja v človekovi psihi. Trdil je, da arhetipi vsaj deloma temeljijo na dedni fiziološki zasnovi, domneval je njihov pradavni obstoj (2023, 71). To je tudi vzrok, da se kot glasniki predzvestnega in podzvestnega pojavljajo v sanjah, umetnosti, mitologiji in pravljicah (Calame, 2009, 33).

2.4

Arhetipsko se udejanja skozi akt pripovedovanja in se odraža v obliki ponavljajočih se vzorcev posameznikovih in skupinskih izkušenj (Jung, 2017; Jung, 2023, 11). Ima moč subtilnega osebnega nagovora, ki skozi nezavedno doseže vsakega posameznika. Miti so neke vrste vseprisoten sad številnih med seboj močno prepletenih duhovnih tradicij, ki so »izoblikovale celo paleto strategij spopadanja s (človekovo) bivanjsko negotovostjo in omogočajo postopno soočanje z eksistencialno tesnobo ...« (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 69). C. G. Jung in K. Kerényi sta pokazala na skrito arhetipsko moč mitov kot neprekosljiv glas preteklosti in človeških izkušenj (2007, 27).

Psihoanalitični pogled razkriva pomen in moč procesov ozaveščanja arhetipskega, ki se sproža skozi mite in pravljice ter odločilno vpliva na človekovo ustvarjalnost. Porajajo ideje, kot tudi razodevajo mreže soodvisnih idej (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 113).

3 Miti in pravljice, orodje »smisla«

Filozofsko vprašanje resnice, ki ga opredeljujemo kot »iskanje kajstva in notranjega bistva stvari«, v logoterapiji vzporejamo z iskanjem smisla (Frankl, 1994). Filozof J. Patočka pravi: »Smisel omogoča razumevanje ciljev, ki so bili prikriti in zaradi smisla postane nekaj razumljivo« (2021, 82). V duhu antične filozofije in sodobne logoterapije lahko rečemo, da je »v naravi vselej prisoten smoter, njen inherentni smisel, ta pa je obenem najvišje dobro, h kateremu vse stvari spontano stremijo« (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 121). S tem smo se vrnili h K. Kerényiju, ki je mite prepoznal kot »glasnike« kozmičnega reda (Kerényi, 2007), in C. G. Jungu, ki je mitologijo razlagal kot pripovedovanje o izvornem in vračanje k primordialnemu (2017, 18).

Miti na svoj lasten, ljudem umljiv način spodbujajo odkrivanje mej človeške narave in lastnega mesta v družbi (Kerényi, 1996). Literarna zgodovinarica V. Velički trdi, da vse velike pripovedi odgovarjajo na bistvena življenjska vprašanja (2013, 12). M. Eliade opisuje mite kot »modele človeškega obnašanja, ki že sami po sebi podeljujejo

življenju smisel in vrednost» (Eliade, po Bettelheimu, 1999, 49). Mnogi menijo, da miti izvirajo iz *rites de passage* ali ritualov prehoda (Bettelheim, 1999, 49). Ti dogodki so bili od nekdaj prelomnega pomena in so po Jungu kritične točke človekovega razvoja. Tudi velik del dediščine je nastal v povezavi z rituali prehoda, kar predstavlja močno konceptualno vez med pripovednim blagom in materialno kulturo ter omogoča kompleksnejše razumevanje preteklosti. Ritualni prehodi so zaradi izginjanja iniciacijskega obredja v sodobni družbi izgubili svojo zunanjo podobo, ne pa tudi psihičnega in duhovnega potenciala. Nekatere najbolj esencialne teme, kot npr. staranje in smrt, so izrinjene iz vsakdanjega življenja, postale so vir duševnih in družbenih travm. Miti »omogočajo postopno soočanje z eksistencialno tesnobo, krepijo človeka pri spopadanju z njo in nudijo oporo pri preprečevanju zapiranja v psihotične in druge miselne zgradbe« (Škodlar, Ciglencečki, 2021, 69). Tudi pravljice so močno orožje v boju z eksistencialno tesnobo. Otroku sporočajo, da človek ni nesmrten in »če vzpostavi zares zadovoljujoč odnos z drugim človekom (...) doseže največjo varnost in najbolj trajno zvezo. Samo to lahko prežene strah pred smrtjo.« (Bettelheim, 1999, 17)

4 Interpretacija s pomočjo mitov in pravljic

4.1

Med miti in pravljicami so sorodnosti in razlike. Oboji uporabljajo simbolni jezik, ki predstavlja vsebino nezavednega in nagovarja vse tri duševne vidike: id, ego in superego. V obojih nastopajo isti tipični liki, v obojih ustrezajo osebe in dogodki arhetipskim psihološkim pojavom in odražajo človekovo potrebo po prehodu na višjo stopnjo razvoja osebnosti (Bettelheim, 1999, 51).

Miti predstavijo dogodke na edinstven in neponovljiv način, vzbujajo grozo, so pesimistični in pogosto tragični. Razgrinjajo konfliktna stanja, ki se ne dogajajo na vladnem smrtniku (Bettelheim, 1999, 52). Miti so zaradi fabulativne prepletenosti zahtevna snov, od poslušalca terjajo visoko stopnjo koncentracije in predznanje. S pravljicami je drugače. Nekatere so se razvile iz mitov, druge so v mite vključene, zaradi česar srečamo iste ali sorodne motive v obojih. Pravljice so ljudem bližje, obravnavajo vsakdanje stvari običajnih ljudi. So optimistične in imajo srečen konec. Vse tja do 17. stoletja so bile stvar odraslih, šele pozneje so se preselile v otroške sobe in se zato večidel odvijajo na način, ki je skladen z otrokovo psiho (Bettelheim, 1999, 65).

Miti predstavljajo idealno osebnost, junaka, ki sledi superegu, s katerim se naveden človek ne more identificirati. Po svoji naravi so miti mnogopomenski in ponujajo več načinov razmišljanja (Calame, 2014; Dowden, Livingstone, 2014, 9). Nasprotno temu pa pravljice ponazarjajo integracijo jaza, ki omogoča ustrezno zadovoljevanje ida (Bettelheim, 1999, 57). Otroka usmerjajo k odkrivanju lastne identitete, pokažejo mu

na izkušnje, potrebne za nadaljnji razvoj značaja. Pozitivna, pravljlična čustva dajejo otroku moč za razvoj razumskega dojemanja sveta in ga opogumljajo za spoprijemanje s težavami (Bettelheim, 1999, 32).

V. Velički pravi, da »miti in pravljice vnašajo red v kaos sodobnega življenja, podarjajo predvidljivost, življenju dajejo ritem in strukturo« (2013, 11). Izpostavlja tudi pomen narativne linearosti, ki ponuja olajšanje v razmreženi postmoderni družbi in omogoča kontinuiranost kulturno-zgodovinskih vezi s preteklostjo. Z jasnostjo naracije in zdravilnim metafornim jezikom osvetlujejo rešitev v odločilnih življenjskih situacijah ter omogočajo novo, celovito razumevanje sveta (Velički, 2013). Miti in pravljice so orodje smisla, odlično didaktično pomagalo, razvijajo identitetne občutke in čut za moralo (Bettelheim, 1999, 57).

4.2

Miti in pravljice so v svojem izvornem bistvu žive pripovedi, ki so nastajale s pripovedovanjem in so namenjene pripovedovanju. Francoski mitolog P. Calame opisuje pripovedovanje mitov kot »približevanje oddaljenih časov, podoživljanje slehernika in občečloveških tisk ter usode umrljivih, je razmišljanje o vrednotah na mnogo načinov« (2009, 66). Njihova fluidna oblika in obstoj številnih verzij sta posledica dolgotrajnega ustnega izročila. Vendar pa so miti vsaj deloma izdelek moderne dobe, sad prizadevanj klasicistov od razsvetljenstva dalje (Dowden, Livingstone, 2014, 4). Podobno velja tudi za pravljice, ki so jih intenzivno zapisovali v dobi romantike, medtem ko so bile prej ustno izročilo (Kropej, 2008). Ustna pripoved se prilagaja sprotnim okoliščinam in potrebam poslušalcev, vsak pripovedovalec ji s soudeležbo in doživljanjem doda osebno noto. V stiku z živim, pogovornim jezikom fabulativne vsebine plahnijo in naraščajo, bogatijo jih govorica telesa, izrazje obraza, barva glasu, zapeti elementi itd. Pomembno vlogo ima poslušalstvo. Z vzdušjem usmerja tok pripovedi in jo bogati z vnašanjem lastnih pomenov. Zgodbo dopolnjuje s svojimi različicami in izvirnimi dodatki.

4.3

Pripovedovanje ima velik vpliv tudi na jezik, ki je nosilni steber identitete in temeljna dediščina vsake skupnosti (Anico, Peralta, 2009). Pripovedovanje je pomemben način ohranjanja t. i. malih dediščin, ki imajo velik vpliv na oblikovanje osebnega odnosa javnosti do skupnostne dediščine. Podpira ohranjanje družinskih, lokalnih in regionalnih jezikovnih posebnosti. Spodbuja rabo dialektov in lokalnih izrazov ter negovanje pripovednih navad. Ustna pripoved spreminja vidike interpretativnega jezika. Dominantni, paternalistični in racionalni znanstveni diskurz razširja na maternalne aspekte jezika s pomočjo zvočnih in ritmičnih efektov. Vnaša poetične elemente ter

vključuje sfero telesnega in čutnega (Schipper, 2011). Pripovedovanje je nevsiljiv in učinkovit učitelj jezika, ki se ga učimo z branjem, govorjenjem in telesnim zaznavanjem. S tega vidika so miti in pravljice, vključno z živim, pripovednim jezikom, najdragocenejša, pa tudi najintimnejša kulturna dediščina vsake skupnosti in močan gradnik kolektivnega spomina.

4.4

Pripovedovanje učinkovito združuje tehnološko-empirična in hermenevtska znanja. Omogoča globlje pomenjenje in vzpodbuja osebno, konstruktivističen pristop k dojemanju materialne kulture. Dediščinske predmete implementira v pomenski sistem vsakdanjega sveta, jih »udomačuje« in na učinkovit način povezuje preteklost s sedanjostjo. Interpretacijo naredi dialoško in osebno. Po Sokratu imenujemo tako metodo majevtična, podobno »porodniški veščini, ki pomaga sogovornikom, da v pogovoru rojevajo resnico in razpirajo novo orientacijo« (Škodlar, Ciglenečki, 2021, 95). V interpretaciji lahko majevtično metodo razumemo kot vzpodbujanje javnosti k oblikovanju svoje lastne, bolj celovite podobe preteklosti, ponotranjenju dediščine svojega okolja in odkrivanju svoje aktivne vloge v procesih dediščinjenja. Majevtična metoda »rojeva« skupnostni smisel dediščine in oblikuje novo, trdno povezano dediščinsko okolje s specifičnimi vrednotami.

5 Zaključek

Zgodbe ustvarjajo skupnost, nam omogočajo videti skozi oči drugih in nas odpirajo za njihove misli. Peter Forbes, fotograf

5.1

Razprava je pokazala, da so empirične znanosti nemočne na polju presežnega (Zimmermann, po Thomas, 2006, 47). Na osrednje interpretacijsko vprašanje, »kako upoštevati teoretični pristop, da pri tem ne bi utišali različnih glasov preteklosti in bi lahko prepoznali Drugega v sedanjosti«, smo iskali odgovor v interpretaciji s pomočjo mitov in pravljic.

Miti in pravljice so imeli formativno družbeno vlogo in so konstitutivni temelj psihološke strukture (Jung, Kerenyi, 2007; Bettelheim, 1999). Na mitih so utemeljene panevropske vrednote, izobraževalni, kulturno-socialni in pravni sistemi. So substanca evropske tradicije in ključni element vstopa v preteklost ter razumevanja nje (Arendt, 2006, 47). Človeštvo je vedno že del zgodovine in »aktivni« soudeleženeec preteklih dogodkov. Po Gadamerju smo »soustvarjalci historične tradicije, ki prenaša kompleksne sklope pomenov in vrednot«. Zgodovinskost človeške izkušnje

in tradicija sta edina človekova vez, nekakšna rdeča nit, ki vodi do preteklosti (Gadamer, 2005, 12; Gadamer, 2007, 82).

Pripovedno blago je jedro tradicij in skupnostnega spomina ter orodje vseživljenjskega učenja (Calame, 2009, 7). Miti in pravljice nagovarjajo človekovo nezavedno, ki ga psihoanaliza opredeljuje kot kolektivne vsebine. Miti so vrelci arhetipskega in vzpostavljajo zdravilni stik z življenjskim počelom. Spodbujajo k odkrivanju in spoznavanju mej človeške narave in lastnega mesta v družbi. Delujejo kot univerzalni modeli odnosov in življenju dodeljujejo vrednost. So orodje smisla, razvijajo identitetne občutke in čut za moralo. V življenje vnašajo red ter mu dajejo ritem in strukturo (Velički, 2013, 11).

Vključevanje mitov v interpretacijo podpira njihova univerzalnost in polisemantičnost. Obravnavajo religioznost, minljivost, ljubezen in erotiko, nezvestobo, rodnost ter moralne odločitve. Presprašujejo človekov osrednji odnos do Drugega in so gradniki etičnega (Buxton, 2022, 7).

Polnost integrativne moči interpretacije se razplamti v pripovedovanju. Narativne vsebine, vzpodbujene z rabo pogovornega jezika in nediskurzivnimi prvinami komunikacije, v stiku z javnostjo plimujejo (Calame, 2009, 66; Velički, 2013, 23). Poslušalci postanejo soustvarjalci pomenov in sointerpretatorji. Soustvarjanje vzpodbuja »presajanje« in »udomačevanje« dediščine v miselni svet sodobne družbe. Pripovedovanje spodbuja rabo dialektov. V paternalistični in racionalni znanstveni diskurz vnaša maternalne aspekte jezika. Pripovedovanje budi radost in veselje do lepote in življenja (Velički, 2013, 21). Ozavešča pomen »malih« dediščin. »Rojeva« skupnostne smisle in motivira povezovanje dediščinskega okolja. Javnost vzpodbuja h konstruiranju lastne, bolj celovite in refleksivne podobe preteklosti.

6 Sklep

Dediščinska interpretacija je kompleksen, polisemičen komunikacijski proces, namenjen širši javnosti. Je širšega družbeno-socialnega in terapevtskega pomena ter je usmerjena v iskanje skupnostnih vrednot (Harrison, 2013; Slack, 2021). Vzpodbuja identitetne procese, povezuje skupnost in jo opolnomoča za varovanje dediščine kot življenjske kakovosti in univerzalne civilizacijske vrednote.

Hermenевtske korenine usmerjajo dediščinsko interpretacijo v iskanje notranjega bistva in smisla stvari (Pearce, 2003). Naloge vključujejo razumetje upredmetenega dediščinskega jezika, ki temelji na materialni kulturi iz časovno in kulturno oddaljenih obdobj ter je javnosti težko doumljiva. Pripoved se s tradicijsko vezjo vpenja v sodobno življenje in izboljšuje komunikacijski pretok muzeoloških sporočil. V procesu interpretacije prevzema dediščinski predmet vlogo dokumenta, hkrati pa je tudi vir podatkov in nosilec kulturnih sporočil. Pripovedno blago ima vlogo konstruktivnega komunikacijskega in pomenskega sistema, ki materialno kulturo integrira in jo fabulativno osmišlja.

Zaključimo lahko, da zgodbe aktivirajo človekov pozitivni potencial ter nagovarjajo kognitivni, emocionalni, družbeno-socialni in etični vidik osebnosti (Velički, 2014, 14). Arhetipska mnogopomenskost razpira poti razmišljanja in odstira globlje pomene dediščine. Pripovedno blago v vlogi interpretacijskega orodja vzpodbudi »nujno potrebno gibanje znotraj določenega kulturno-jezikovnega konteksta in kulturne tradicije, ki povezuje preteklost in sedanjost« (Zimmermann, 2020, 62).

Bibliografija

- Anico, M., Peralta, E., *Heritage and Identity. Engagement and Demission in the Contemporary World*, London, New York 2009.
- Arendt, H., *Med preteklostjo in prihodnostjo: Šest vaj v političnem mišljenju*, Ljubljana 2006.
- Assmann, J., *Religion and Cultural Memory: Ten Studies*, Stanford University Press, Stanford 2006.
- Bettelheim, B., *Rabe čudežnega. O pomenu pravljič*, Ljubljana 1999.
- Burkert, W., *Homo necans. The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*, Berkley, Los Angeles, London 1983.
- Buxton, R., *The Greek Myths that Shape the Way of Think*, London, New York 2022.
- Calame, C., *Greek Mythology: Poetics, Pragmatics and Fiction*, Cambridge 2009.
- Calame, C., *The Semiotics and Pragmatics of Myth, v: A Companion to Greek Mythology* (ur. Dowden, K., Livingstone, N.), Malden, Oxford 2014, str. 509–524.
- Conte, G., *Il mito greco e la manutenzione dell'anima*, Firenze, Milano 2021.
- Dowden, K., Livingstone, N. (ur.), *A Companion to Greek Mythology*, Malden, Oxford 2014.
- Dowden, K., Livingstone, N., *Thinking through Myth, Thinking Myth Through, v: A Companion to Greek Mythology* (ur. Dowden, K., Livingstone, N.), Malden, Oxford 2014, str. 3–23.
- Eliade, M., *Zgodovina religioznih verovanj in idej. I del: Od kamene dobe do elevzinskih misterijev*, Ljubljana 1996.
- Frankl, V. E., *Volja do smisla*, Celje 1994.
- Gadamer, H.-G., Resnica in metoda. Začetek prabesedila, v: *Phainomena*, 15, 53/54, 2005, str. 5–14.
- Gadamer, H.-G., Dediščina Evrope, *Phainomena*, 26, Ljubljana 2007.
- Gadamer, H.-G., Tekst in interpretacija, v: *Phainomena*, 18, 70/71, 2009, str. 183–211.
- Guidorizzi, G., *Il grande racconto della guerra di Troia*, Bologna 2018.
- Harrison, R., *Heritage. Critical Approaches*, New York, London 2013.
- Howard, P., *Heritage: management, interpretation, identity*. London 2003.
- Jung, C. G., Kerenyi, K., *Uvod u suštinu mitologije*, Beograd 2007.
- Jung, K. G., *Duh Bajke*, Novi sad 2017.

- Jung, C. G., *Arhetipi in kolektivno nezavedno*, Ljubljana 2023.
- Kastelic, J., *Simbolika mitov na rimskih nagrobnih spomenikih. Šempeter v Savinjski dolini*, Ljubljana 1998.
- Kerényi, K., *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*, Princeton, New Jersey 1996.
- Kerényi, K., O poreklu i zasnivanju mitologije, v: *Uvod u suštinu mitologije* (ur. Jung, C. G., Kerényi, K.), Beograd 2007, str. 11–40.
- Kropej, M., *Od Ajda do Zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*, Celovec 2008.
- Patočka, J., *Krivoverski eseji o filozofiji zgodovine*. Ljubljana 2021.
- Pearce, S., Objects of Meaning; or narrating past, v: *Interpreting Objects and Collections* (ur. Pearce, S.). Leicester Readers in museum studeies, London, New York 2003, str. 19–29.
- Schipper, B., *Julia Kristeva and Feminist Thought*, Edinburgh 2011.
- Slack, S., *Interpreting Heritage. A Guide to Planning and Practice*, London, New York 2021.
- Slapšak, S., *Antična miturgija*, Ljubljana 2017.
- Sovre, A., Uvod, v: *Homer, Iliada*, Ljubljana 1950, str. 5–37.
- Škodlar B., Ciglencečki, J., *Meandri duše. Antična filozofija in psihoterapija*, Ljubljana 2021.
- Thomas, J., Phenomenology and Material Culture, v: *Handbook of Material Culture* (ur. Tilley et al.), Los Angeles, London, New Delhi, Singapur 2006, str. 43–59.
- Velički, V., *Pričanje priča – stvaranje priča*. Zagreb 2013.
- Woodard, R. D., Introduction: Muthoi in Continuity and Variation, v: *The Cambridge Companion to Greek Mythology* (ur. Woodard, R. D.), Cambridge 2007, str. 1–13.
- Zimmermann, J., *Hermenevtika, zelo kratek uvod*, Ljubljana 2020.

Spletni vir 1: UNESCO Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine <https://ich.unesco.org/en/convention> (dostop 27. 2. 2023).

Interpretacija kulturne dediščine s pomočjo mitov in pravljic, drugi del: miti in pravljice, orodje »smisla«

Ključne besede: miti in pravljice, arhetip, kulturna dediščina, interpretacija, pripovedovanje

Prispevek obravnava interpretacijo dediščine z uporabo mitov in pravljic. Besedilo je razdeljeno na dva dela, prvi del, posvečen interpretaciji, je bil objavljen v prejšnji številki revije. Drugi del je posvečen mitom in pravljicam kot sredstvu interpretacije.

Miti veljajo za prvobitno obliko razlage sveta. Članek obravnava njihovo družbeno vlogo v preteklih družbah in pojasnjuje njihovo temeljno vlogo v psihosocialni

strukturi človeka. S kulturno-zgodovinskim pristopom je orisana njihova primordialna vloga. Mitološke zgodbe so služile kot razlaga kozmosa, reda in zakonov, vzpostavljale so moralno in etično podlago sobivanja skupnosti. Filozofski in psihoanalitični pristop izpostavljata terapevtski naboj narativnega blaga. Obravnavana je arhetipska in transcendentna narava mita ter utemeljen njegov odsev v fluidnih pomenih materialne kulture. Miti in pravljice so del kulturnega in zgodovinskega izročila ter kot rdeča nit povezujejo sodobnost s preteklostjo.

Miti in pravljice imajo v procesih interpretacije vlogo semantičnega sistema, ki olajšuje integracijo dediščine časovno in kulturno oddaljenih obdobj v sodobnost. Pripovedovanje zgodb razpira dialoški prostor in spodbuja javnost k aktivnemu sodelovanju.

Raziskava je interdisciplinarna, temelji na heritologiji, hermenevtiki, psihoanalizi, mitoloških in kulturnozgodovinskih študijah.

Interpretation of cultural heritage using myths and fairy tales - part two: myths and fairy tales as a tool of "meaning"

Keywords: myths and fairy tales, archetype, heritage interpretation, storytelling

The paper deals with heritage interpretation through the use of myths and fairy tales. The text was divided into two parts, the first part – dedicated to the interpretation of heritage – was published in a previous issue of *Ars & Humanitas*. In the second part of the paper myths and fairy tales are discussed as a means of interpretation. Myths are considered as a primordial form of interpreting the world. The article deals with their social role in past societies. It explains their foundation on the psychosocial structure of human beings. Through a cultural-historical approach, the primordial role of myths is shown, as mythological stories served as an explication of the cosmos, order and laws, and established a moral and ethical basis of coexistence within a community. With the help of a philosophical and psychoanalytical approach, the therapeutic charge of narrative goods and storytelling is examined. The archetypal and transcendent nature of myth is discussed, as is its reflection in the fluid meanings of material culture. Myths and fairy tales are an important part of the cultural and historical tradition, which crucially links today to the past.

The main hypothesis claims that in the processes of interpretation myths and fairy tales play the role of a semantic system that facilitates the integration of the heritage of temporally and culturally distant eras in the contemporaneity. The second hypothesis states that storytelling opens a dialogical space of interpretation that enables the public to participate. The research is interdisciplinary, based on heritological theory, and includes hermeneutics, mythological and cultural historical studies as well as a psychoanalytical approach.

O avtorici

Verena Perko je po doktoratu iz arheologije na Filozofski univerzi v Ljubljani študij nadaljevala na zagrebški univerzi in doktorirala iz muzeologije pri prof. T. Šoli. Izpopolnjevala se je na Masarykovi univerzi v Brnu, kot štipendistka fundacije P. Gettyja pa tudi v ZDA in Angliji. Je predavateljica na arheološkem oddelku na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Je muzejska kustosinja in avtorica mnogih razstav. Je pesnica in pripovedovalka s številnimi objavami. Posveča se interdisciplinarnim študijam interpretacije kulturne dediščine s pomočjo mitov in pripovednega blaga.

E-naslov: verena.perko@siol.net

About the author

After obtaining a PhD in Archaeology at the University of Ljubljana, **Verena Perko** continued her studies at the University of Zagreb and obtained a PhD in Museology under Prof. T. Šola. She then went on to study at Masaryk University in Brno, in the USA and in England with Paul Getty Foundation scholarships. She is a lecturer at the Department of Archaeology at the Faculty of Arts in Ljubljana. She is also employed as a museum curator and is the author of many exhibitions. She is a poet and storyteller with numerous scientific and professional publications, and engaged in interdisciplinary studies of the interpretation of cultural heritage through myths and narrative fabrics.

Email: verena.perko@siol.net

Alojzija Zupan Sosič
Univerza v Ljubljani

Filozofske prvine Cankarjeve romaneskne poetike in roman *Nina*

O Cankarjevi romaneskni poetiki se je pisalo znatno manj kot o njegovi dramski estetiki, še manj pa se je razmišljalo o prodornosti Cankarjeve filozofske misli v romanih. Tako kot že v svojih prejšnjih študijah bi tudi v tej rada dokazala odličnost Cankarjevih romanov in to njegovo delno prezrto vlogo romanopisca povezala še s filozofsko naravnostjo. Slovenski genialni umetnik ni bil samo odličen dramatik in pisec kratke pripovedi ter esejist in (politični) mislec, pač pa tudi izvrsten romanopisec in izviren filozof. Če to povem še s slikovito primerjavo: Ivan Cankar (1876–1918) je bil naš Shakespeare v dramatik, Tolstoj, Dostojevski in Woolf v pripovedništvu ter Nietzsche v filozofsko-politično-literarni misli. Svoja literarna dela je oblikoval kot usklajena umetniška osebnost, saj se v njih prepletajo prvine poezije, pripovedi, drame in eseja. Zaradi tovrstne sinkretičnosti bom v svoji razpravi analizirala Cankarjevo romaneskno poetiko tako, da se bom prvenstveno posvetila filozofskim prvinam, v drugem delu študije pa bom v tem kontekstu osvetlila njegov roman *Nina*.

Da bi se lažje približali Cankarjevi romaneskni poetiki, je treba najprej poznati poetiko vseh drugih zvrsti, predvsem njeno izvornost. Že pesniška zbirka *Erotika* (1899), ki je skupaj z Župančičevo knjigo *Čaša opojnosti* (1899) napovedala začetek novega literarnega gibanja pri nas – moderne, je nakazala več poetoloških lastnosti, temeljnih za Cankarjevo celotno ustvarjanje. Te so: izrazita subjektivnost, zavestno prestopanje meja uveljavljene (po)etike, nagnjenost k posebni estetiki (tudi estetiki grdega), novoromantična čustvenost, bogata domišljija, velik delež avtobiografskosti in empatičnosti, smisel za ritmičnost in celo muzikalčnost besede ter razkošni opisi, aforistična refleksivnost, ironija in karikatura. Vse te značilnosti lahko prepoznamo tudi v njegovi prvi pripovedni knjigi *Vinjete* (1899), v kateri je v črtici *Epilog* avtor programsko napovedal prestop iz realistično-naturalistične smeri v simbolizem, dekadenco in impresionizem, ki so se mešali v prefinjen spoj različnih literarnih smeri, usmeritev, načinov in oblik.



Toda že leta 1900 je v znamenitem pismu Zofki Kveder,¹ pomembni slovenski pisateljici, napovedal spremembo svojih literarnih teženj in s tem tudi poetike, ko se je odrekel dekadenci in se zavzel za »tendenčno umetnost«, pravzaprav za reformacijo slovenske književnosti.

Naštete značilnosti so prisotne tudi v Cankarjevem prvem romanu, *Tuji* (1901), v vseh preostalih romanih pa se pridružujejo še nove in potrjujejo preplet realizma, simbolizma, dekadence, impresionizma in mestoma celo modernizma. Ne samo, da se je Cankar dobro zavedal svoje reformatorske vloge tudi na področju romanopisja, ampak je celo revolucionarno uvajal številne novosti,² čeprav je že vnaprej predvidel odpor na receptivni ravni. V nadaljevanju se bom posvetila samo tistim kategorijam³ romaneskne poetike, ki so podprte s **filozofsko logiko**: izvirnost oziroma novost, kakovost oziroma netrivialnost, moralni perspektivizem, resnica, pesimizem, trpljenje, etika sočutja, empatija, socializem, satira, upanje. Pri razlagi in povezavi izpostavljenih kategorij se bom naslonila na nekatera izhodišča filozofov, ki jih je Cankar poznal, omenjal ali upošteval, to je Platona, Swifta, Schopenhauerja in Nietzscheja, pri čemer se bom natančneje posvetila nekaterim prvinam Schopenhauerjeve filozofije, ki do zdaj še niso bile obravnavane v kontekstu avtorjeve romaneskne poetike. Pri tem bom vseskozi upoštevala vodilo, ki ga je omenilo že nekaj raziskovalcev: posamezne ideje niso prihajale do Cankarja le neposredno, ampak tudi posredno, z umetnostjo oziroma književnostjo, predvsem mlajšo nemško in avstrijsko književnostjo. Sama dodajam še dva dejavnika: prvi je fragmentarnost Cankarjevega miselnega sistema, drugi pa avtorjevo kulturno udejstvovanje.

O prvem dejavniku sta ugotavljala Pirjevec (1954, 1110) in Köstler (2012, 243), da so v Cankarjevih besedilih prisotne različne miselne prvine, nikjer pa ni konsistentnega miselnega sistema. Drugi dejavnik (Zupan Sosič, 2020, 270–271) se zdi še pomembnejši, če upoštevamo poznavanje družabnega življenja na prelomu stoletja, v katerega se vsekakor prišteva dunajsko kavarniško vzdušje. Sicer je naš pisatelj že v Ljubljani sledil informacijam o novih filozofskih, idejnih in umetniških pojavih z branjem časopisov in revij (ne samo knjig v lastni knjižnici, na podlagi katerih se običajno

1 Iz tega pisma (8. 5. 1900) navajam samo najbolj znane besede: »Da Vam povem na kratko: mogoča in smiselna se mi zdi samo ali tista tendenciozna umetnost Gogola, Tolstega i. t. d., ki hoče uveljaviti socialne, politične in filozofske ideje s silnimi sredstvi lepote, – ali pa umetnost starih Grkov, Shakespearja, Goetheja i. t. d., ki ima samo estetične in etične smotre ... Umetnost nekaterih dekadentov pa je mučenje samega sebe in pri nekaterih sploh nič drugega kot igranje z izrazi ...« (Cankar, 1972, 136)

2 Cankar ni bil inovativen samo v modernizaciji svojih romanov, uvedel je na primer prvi slovenski simbolistični, delavski, ljubezenski in pravljичni roman ter kot prvi moški postavil žensko za glavni lik, in to kar v sedmih romanih, ampak tudi pri poimenovanju, saj je že sam vseh deset daljših pripovednih besedil poimenoval roman, kar se je v slovenski literarni vedi prvič zgodilo šele v moji študiji »Deset romanov Ivana Cankarja in sodobna definicija romana«.

3 V razpravi se ne bom natančno ukvarjala z značilnostmi romaneskne poetike, ki sem jih obravnavala že v drugih študijah; torej ne z esejizacijo, lirizacijo, scenarizacijo, avtobiografičnostjo, simbolizmom, pripovedno empatijo, socializmom, (de)mitizacijo žensk ...